

Gulyásné Somogyi Klára

„...SZÜKSÉGES A PEST-BUDAI ZENEDÉNEK A DOLGOK ÉLÉRE ÁLLANI...”*

Mosonyi Mihály cikksorozata a magyar zenei műveltség felemeléséért

Odafigyelés másokra, zenei ismereteik megalapozása, fejlesztése – ez a tevékenység hosszú ideig volt része Mosonyi életének. Ugyanígy a szélesebb közönség zenei műveltségének formálása is szívügye lett, ami különösen az 1860-as években vált lehetővé, amikor a *Zeneszerzői Lapok* egyik vezető munkatársaként több írása is megjelent. Zeneszerzőként igyekezett minél több műfajban, formában bebizonyítani, hogy a magyar zene művészi szintre emelhető, de mindezt a szó erejével és saját pedagógusi, nevelői munkájával is meg akarta erősíteni, és tudatossá akarta tenni. Ábrányi szerint „bajos volna eldönteni, hogy mint író, mint pedagógus vagy mint zeneköltő volt-e nagyobb”.¹ Ebben az írásban Mosonyinak nagyrészt az írói, és néhány megjegyzés erejéig a pedagógusi tevékenységével kapcsolatban szeretnék rávilágítani néhány, talán kevésbé ismert összefüggésre.

Az ifjú Michael Brand (a későbbi Mosonyi Mihály) a tanítás vágyával jelentkezett a pozsonyi tanítóképzőbe. Azonban zenei tehetsége és érdeklődése, tanárai, pártfogói, de saját erős elhatározása, sok munkája, önképzése is más pályát jelölt ki számára. Így az 1840-es évek közepétől, néhány évvel pesti letelepedését követően, már ismert muzsikusként és keresett zenetanárként. Megélhetésének alapja zongoraóráinak tiszteletdíja volt. Magánéleti és alkotói, zeneszerzői válságának idején is a tanítás jelentett szilárd pontot az életében. Ábrányi így emlékszik vissza a tanár Mosonyira:

aazzal a varázserővel bírt, hogy a zeneművészet legbonyolultabb labirintusából ki tudta vezetni tanítványait, még az olyanokat is, akikben nem volt egyéb, mint csak jóakarát és szorgalom. Élvezet volt őt hallgatni, mikor magyarázott. Tele volt temperamentummal és világozzással.²

* A Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont Mosonyi Mihály tiszteletére rendezett emléknapiján, 2015. október 3-án a Régi Zeneakadémián elhangzott előadás írott változata.

1 Ábrányi Kornél: „Erkel – Mosonyi – Volkmann”. In: uő: *Képek a múlt és jelenből*. Budapest: Pallas Rt., 1899, 116.

2 Uott

A magántanár Mosonyi Ábrányi szerint, aki maga is tanult nála, válogatós volt a tanítványok elfogadásában.³ Pedagógusi munkája, bár végigkíséri szinte teljes életét, nagyrészt mégis rejtve maradt. Ismerjük jelesebb tanítványait, elképzeléseire, módszereire azonban csak következtethetünk. Tudta, hogy az „elitképzés” mellett szükség van minél több olyan iskolára is, amelynek célja az általános zenei műveltség megszerzése, a művészi zene iránti érdeklődés felkeltése, ahol rendszeres zeneoktatás folyik, az elméleti tárgyakat csoportosan oktatják, és ahol megfelelő tanácsok is rendelkezésre állnak.

Mosonyi, Pestre költözését követően, igyekezett ismeretséget kötni a város zeneéletének szereplőivel, így a Hangászegylet tagjaival, vezetőivel is. Az 1836-ban több kísérletet követően létrehozott Pest-budai Hangászegylet 1840 márciusában indította el Énekiskoláját, amelyben, az alapítói szándék szerint a hangversenyeikhez szerettek volna énekeseket képezni.⁴ Az iskola megnyitása önmagában is jelentős dolog volt: a Hangászegylet 3 és fél évi működés után elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy a hangversenyrendezés mellett részvényesek közreműködésével és további felajánlásokban bízva létrehozzon, majd fenntartsion egy iskolát is. A következő húsz év alatt, különösen az 1850-es években az iskola jelentős fejlődésen ment keresztül: a kezdeti ének mellett új tanszakokkal bővült; előbb vonós és fúvós hangszereket, majd zongorát is tanítottak. Emellett egyre nagyobb részt vállaltak a város kulturális életében is. Az iskolának szinte a kezdetektől fogva általánosabb szerepet is szántak: külföldi minták alapján nemzeti konzervatórium-má szerették volna fejleszteni, átalakítani. Sokan már 1841-től egy nemzeti konzervatórium javára adták adományait – pénzt, felszerelési tárgyakat, hangszereket, zeneműveket.⁵ Az 1850-es évek második felétől a Hangászegyleti Énekiskola (1850-től Zenede) több egykori növendéke működött énekes vagy hangszeres művészként, illetve zenetanítóként az országban. Bár a Zenede további története nem tartozik jelenlegi témánkhoz, annyit még jegyezzünk meg, hogy ez az intézmény, amelyet Liszt Ferenc is többször támogatott, a Zeneakadémia létrejötte előtt Pesten a legjobb, országos szinten is az elsők között működő zeneiskola volt, amely jogutódja révén a mai napig is fennáll.

Amikor Mosonyi megismerkedett a Hangászegylet vezetőivel, még Michael Brand, a zeneszerző került velük kapcsolatba. 1843-ban az egylet zenekara szólaltatta meg először azt a h-moll nyitányát, amelyet még Rétfalun komponált.⁶ Ugyanabban az évben és a következőkben is többször előadták egy-egy művét. Később

3 Vö. Ábrányi Kornél: „Brand – Mosonyi”. In: uő: *Életemből és emlékeimből*. Budapest: Franklin, 1897, 351.

4 Vö. Mátray Gábor: „A pestbudai hangászegylet története”. In: uő (szerk.): *A pestbudai hangászegyleti zenede évkönyve 1852-re*. Pest: Trattner–Károlyi, 1853, 61. skk.

5 Az iskola megalapítása előtt már Liszt Ferenc is egy nemzeti konzervatórium javára ajánlotta fel 1840. január 11-i hangversenyének bevételeit. Vö. Dömötör Zsuzsa–Kovács Mária: „Liszt Ferenc magyarországi hangversenyei 1839-1840”. In: uők [et al]: *Liszt Ferenc utazásai a reformkori Magyarországon*. Budapest: Eötvös Kiadó, 2015, 37.; Mátray Gábor (szerk.): *A pestbudai hangászegylet igazgatása alatti nyilvános énekiskola évkönyve*. Pest: Trattner–Károlyi, 1842, 3., 29.

6 Vö. Bónis Ferenc: *Mosonyi Mihály*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1960, 39.

rövid ideig hivatali kapcsolat is fűzte az egyesülethez: 1844-ben helyettes levéltárnokká választják, 1857-ben pedig a zenedei pályaművek bírálóbizottságának is a tagja lesz.⁷ Mosonyi többször is ajándékozott kottát az iskola könyvtárának. Ez a kapcsolat, bár elsősorban nem az oktatási tevékenységhez kötődött, mégis lehetővé tette, hogy Mosonyi az iskola körülményeiről, terveiről is tájékozódjon. A Zenedét jobban megismerve lehetőséget látott arra, hogy az intézmény akkori keretein túlmutató feladatokat is megvalósítson. Ezeknek az elképzeléseinek a *Zenészet*i *Lapok*ban, nem sokkal az újság megindulása után, egy négyrészes cikksorozatban adott hangot, „A Buda-pesti zenede. Annak teendői általában a zeneművészet terjesztése, de különösen a magyar zene emelése s fejlesztése érdekében” címmel.⁸

Mint ahogy az alcím már jelzi, Mosonyi alapvetően két fontos teendőt jelöl meg a Zenede számára: a magyar zene terjesztését, illetve az általános zenei műveltség emelését; ennek eléréséhez pedig a továbbiakban több részfeladatot nevez meg. Cikkeiben a jobb érthetőség érdekében sokszor használ természeti képeket. Ebben a sorozatban a magyar zenét olyan, több tiszta forrásból eredő, nagy folyóként állítja az olvasó elé, amelynek „nincs semmi meghatározott iránya”. A Zenede feladatául a folyó biztos medrének megmutatását és a folyam biztosítását szánja. Az a véleménye, hogy az intézménynek kellene „a dolgok élére állani”, mert az egyes emberek erre nem képesek. Ez a feladat más országokban nem a hasonló intézményekre vár, mert ott „rendesen meg van már vetve a zeneművészet biztos alapja”,⁹ vagyis a zeneművészet, a zenei élet iránti alapvető érdeklődés és az intézményes támogatás egyaránt.

Magát a Zenedét egy kitartóan és szorgosan gyűjtő „méhecskéhez” hasonlítja, bemutatván, milyen nagy utat tett meg az alapításától kezdve, miközben sok válságos időszakot élt meg. A változáshoz, változtatáshoz akar segítséget, ahogyan ő írja, „lökést” adni ezzel a cikksorozatával, amelyben a javaslatait saját tapasztalatai alapján írja le. Abban reménykedik, hogy ha a Zenede ezeket követné, akkor nagyobb elismerésben, s talán bőségesebb, akár állami támogatásban is részesülhetne. Azonban már a cikksorozat elején megállapítja, hogy az iskola jelenleg nem képes még erre a feladatra, mert a részvényesek szándéka, és emiatt az igazgatótanács döntései ettől eltérőek lehetnek, illetve a Zenede most inkább helyi jellegű, mint országos tanintézet. Kétségeit később egy másik, „A magyar zene kérdésének érdekében” címmel megjelent cikksorozatában is kifejezi, amikor így ír: „igazságosan véve a dolgot, többet nem is lehet kívánni, mint amennyit jelenleg a tanárkodás terein [a Zenede] minden évben felmutat”.¹⁰ Ugyanitt visszaul a Zenedéről szóló sorozatra, amely a *Zenészet*i *Lapok*ban és a Zenede igazgatótanácsi jegyzőkönyveiben is visszhangtalan maradt, s amely sorozatban az elképzeléseit abban a tudatban írta le, hogy a kívánt változások elindítása nem tartozik a Zenede kötelességei

7 Uott, 43.

8 *Zenészet*i *Lapok* (a továbbiakban *ZL*) 1/17., 18., 19., 20. (1861. január. 23., 30., február. 6., 13.)

9 *ZL* 1/17., 129.

10 *ZL* 1/42. (1861. július. 17.), 329.

közé. Hozzáfűzi, hogy ezek „megvalósítása csak azt bizonyítaná, hogy [a Zenede] a kérdéses ügy iránt valódi érdek s előszeretettel viseltetik. A nagyszerű vállalatok életbeléptetése, jól tudjuk, hogy mindenkor kívül esnek a kötelesség határain.”¹¹

Az elsődlegesen a Zenedével foglalkozó, korábbi cikksorozatban Mosonyi először is azt javasolja, hogy jelentessenek meg „egy nem nagy terjedelmű s népies modorban írott ének-tankönyvecskét, melyet minden falusi iskolatanító használhatna”.¹² Ez segítséget jelenthetne az énektanításban, amelynek része lehetne a kottaolvasás megtanítása is. A könyv – nevezhetjük módszertannak is – kellően inspiráló hatással lehetne az énektanítókra, akik közül néhányan a hangszertanulásra is biztathatnák növendékeiket. Mosonyi bizonyára ismerte azokat az énekeskönyveket, amelyeket többnyire a felekezeti hovatarozás szerint állítottak össze és használtak a különböző iskolákban. Itt azonban egy olyan kiadványra gondolt, amely a „népies modor”, vagyis a nemzeti indíttatás révén az egész ország területén általánosan használható lett volna. Érdeemes megjegyeznünk, hogy e cikksorozat megírása idején jelent meg a Zsaskovszky-testvérek *Egri ének-katéja*, az alcíme szerint *elemi iskolák s minden kezdő számára*. Mosonyi bizonyára ismerte a kis könyvecskét, amelyről Bartalus István írt ismertetőt a *Zenészet Lapok*ban, de talán ezt is olyan magánkezdeményezésnek tartotta, amely mögött nem áll intézményes háttér.

Másodikként egy elméleti és gyakorlati magyar zongoraiskola megjelentetését javasolja, több kötetben, „a Zenede tekintélye alatt”. A tanárok felkészültségéről nincsenek illúziói, amikor megjegyzi, hogy egy ilyen munka módszertani útmutató is lenne, és még hozzáteszi, hogy a tanító „míg másokat belőle tanítana, maga is egyben-másban sokat tanulhatna”.¹³ Messze vagyunk ekkor még a rendszeres zene-tanárképzéstől, s bár a század első felében megjelent már néhány zongoraiskola – gondolok itt például Gáti vagy Dömény¹⁴ munkáira –, ezek hatása igen szűk körű lehetett. Hofecker Imre szerint, aki elsőként foglalta össze a magyar zeneoktatás történetét, e zongoraiskolák szerzőinek jelentősége abban áll, hogy tapasztalataikat összefoglalva magyarul dolgozták ki útmutatásukat, s így a gyakorlati ismeretek közlése mellett elősegítették a magyar nyelv használatát a zenepedagógiában is.¹⁵ Bartalus jeles zongoraiskolája éppen Mosonyi cikksorozatának megjelenése közben látott napvilágot,¹⁶ elsőként maga a szerző ismertette művét. Mosonyi két cikkében is méltatja az iskolát.¹⁷ Dicséri benne azt, hogy – ellentétben más hasonló tankönyvekkel – Bartalus kevesebb elméletet és több gyakorlatot közöl, mert megfelelő példák híján igen hamar unalmassá válnak az órák tanítónak és növendéknek egyaránt, különösen akkor, amikor a tanító maga sem biztos a dolgában.

11 Uott

12 ZL 1/18., 237.

13 Uott, 238 [! 138.]

14 Gáti István: *A' kótából való klavírozás mestersége*. Buda: Egyetemi Nyomda, 1802; Dömény Sándor: *Útmutatás a fortepiano helyes játzsására ...* Pest: Lichtl, [1827].

15 Vö. Hofecker Imre: *A magyar zene-oktatás története*. I. füzet. Budapest: Bagó nyomt., 1886, 22.

16 Bartalus István: *Módszer a zongora helyes játzsására*. Pest: Rózsavölgyi, 1862.

17 ZL 2/ 26., 38. (1862. március 27., június 19.)

Mosonyi fejtegetésében saját pedagógiai alapelveiről is ír, s innen következtethetünk arra, hogyan is tanított ő valójában. Vallomása szerint igen sokat tanult Hummel Zongoraiskolájából, amelyet 13–14 évesen „szabad óráiban” lemásolt.¹⁸ A cikkben megemlített tanítási elvei közé tartozik például, hogy akár sokszor is türelmesen figyelmezteti a növendékét egy gyakran elrontott helynél, de nem írja be a kottába a megfelelő ujjrendet, vagy nem jelöli meg azt a helyet, ahol a tanítvány téveszteni szokott, mert azzal szinte megerősítené a hibát ahelyett, hogy a jó megoldásra irányítaná a figyelmet. Egy ilyen jelzés kerülőutat jelent a gyermek gondolkodásában, mert először a bejegyzés értelmét kell felidéznie. Mosonyi inkább a gyökeres javítást támogatja. Hasonlóképpen vallja, hogy a gyermeknek a kiválasztott darabot alaposan meg kell tanulnia, nem pedig minden órán újat venni. Sokszor a szülők olyan mű megtanulására is készítetik gyerekeiket, amelynek az eljátszására még nem érett. Mindennek következményeként a növendék nehézkesen és lassan halad előre.

Harmadik javaslatként Mosonyi „[egy] célszerűen összeállított, s nem nagy terjedelmű orgonaiskolát s kézikönyvet” jelentetne meg, „melyhez idővel a legszükségesebb egyházi énekeket s choralokat is hozzá lehetne mellékelni”.¹⁹ Ezzel a kántorok kottaolvasását, alaposabb hangszerismeretét és a változatosabb, magasabb szintű játékot is elő kívánta segíteni. Ennél a pontnál is kiemeli, hogy az egyházi zenei gyakorlatnak egy ilyen jellegű támogatása az egész nemzet műveltségére hatással lenne. Az összes, a Zenedének címzett javaslat közül – bár a többihez hasonlóan olyan területet jelöl meg, amely fejlesztésre szorul – ez kapcsolódik legkevésbé a Zenede tevékenységéhez, ahol sem orgonát, sem egyházi éneket, sem liturgiát nem tanítottak. Ugyanakkor jelzi Mosonyi széles látókörét, előremutató gondolkodását, hiszen a templomi, egyházi zenével mindenki rendszeresen találkozott, s így ezen a téren is szükség volt a változásra.

Negyedikként egy rövid, de alapos, magyar nyelvű összhangzattan megírását javasolja, ezt is elsősorban a zenetanítók és iskolamesterek kezébe szánja. A magyar nyelvűség természetes óhaja a nyelvhasználat és a terminológia kialakítása, megszilárdítása érdekében is. A *Zenészeti Lapok* hasábjain Mosonyi maga is igyekezett erre példát adni: a lap megjelenésének kezdeteitől, segítségül az önképzéshez, *Öszhangzat s hangzat-jelzéstán* címmel elméleti és gyakorlati példák segítségével egy hosszú sorozatot szentelt a témának.²⁰ (Az előzmények közül meg kell említenünk az első magyar nyelvű zeneelméleti munkát, Bartay András *Magyar Apollóját* 1834-ből.)

A kívánt tankönyvek közhasznúságát, valódi használhatóságát a szakterületek fontossága, a magyar nyelvűség és a rövidség biztosítaná. A szakmaiság garanciáját és az országos jelleget a Zenede adná, s a siker tovább növelhetné az intézmény országos hírét. Mindezek alátámasztására Mosonyi a sorozat második cikkének

18 Johann Nepomuk Hummel: *Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Pianoforte Spiel*. Wien: Haslinger, 1828. Vö. ZL 2/26., 201.

19 ZL 1/18., 238. [! 138.]

20 A bevezető rész: ZL 1/2. (1860. október 10.)

végén megjegyzi, hogy Huber Károly „semmi idegen befolyástól sem ösztönözve s egyedül hivatását követve” zenedei tanárként egy alapos és jól használható hegedűiskolát adott ki.²¹

A cikksorozat második felének közleményeiben, a 3. és 4. részben olyan témákat is említ, amelyek messze túlnőnek a zenedei kereteken, de amelyekben mégis igen jelentős szerepet játszhatna az iskola. Ilyen egy zenészeti lap elindítása, amely ugyan már megvalósult, de ennek az intézménynek kellett volna kezdeményeznie. Ha így is történt, most még lehetősége lenne a különböző gondolatoknak teret engedő „zenészeti röpiratok” megjelentetésére és támogatására, mert a jótékony vita elősegítené a magyar zenével kapcsolatos vélemények kikristályosodását. Ez lehetőséget adna a végzett növendékek számára, hogy a tanultakat ebben a formában is közkinccsé tegyék, és ezzel felkeltsék a közönség műzene iránti érdeklődését is. Mindez egyre komolyabb tudású tanítók képzését teszi majd lehetővé, akik megtalálják a helyüket az országban.

Ezt a gondolatsort folytatva élesen bírálja a zenedei pályaművek jutalmazási elveit, mert az újonnan születő művek éppenséggel nem felelnek meg a pályázat céljának, annak, hogy minél jobb magyar (szellemű) művek megírását támogassa. A rosszul meghirdetett pályázatok nem inspirálnak komoly további tanulmányokra, inkább csak a pályadíj elnyerésére. A nem nyertes művek szerzői pedig más módot találnak a megjelenésre. Nem népdalokra, hanem komoly művekre kellene kiírni ezeket a pályázatokat, amelyek ebben a formában csak a dilettantizmusnak kedveznek. Az ellen a szemlélet ellen, amely szerint „a magyar zene elveszti eredetiségét, ha azt magasabb s nemesebb modorban kezeljük”, csak tudással, „avatott kezek”²² munkájával lehet harcolni. A hasonlatokkal, példákkal illusztrált cikk olyan, mintha máris mintát adna a korábban javasolt „röpiratra”.

A sorozat záróközleményében Mosonyi még nagyobb távlatokban gondolkodik. Lelkes szavai a zenei és szellemi élet fejlődésébe vetett mély hitét fejezik ki, amelyre másokat is biztat. Önbizalom és kitartás szükséges, hogy mindez megvalósuljon. Jelentős szerepet szán a nemességnek, amely anyagi és szellemi erőinek bevetésével más európai országokhoz hasonlóan sokat tehet a zenei élet megújításáért: „csak egy pár legyen a magasabb körökben, kik érdeklődéssel s kegyelettel viselkednek a zeneművészet iránt, s minden nyerve lesz; a jó s magasztos példát követők aztán bizonyára nem fognak hiányozni”.²³ E gondolatmenetét egy – szerinte akár már néhány év múlva is megvalósuló – jelenet víziójával zárja, amikor is igazolódni látszik majd, hogy „a magyar méltó a mivelt európai nemzetek nevére, dicsőségére”.²⁴ Ezen a ponton tér vissza eredeti célkitűzéséhez, a Zenede feladatainak felvázolásához. Az a legfontosabb, hogy az intézet találja meg azokat az eszközöket és szellemi érveket, amelyek elősegítik a magyar zene és a zenei műveltség elismertségének megalapozását és megerősödését: „tegyen mindenki s főleg a ne-

21 ZL 1/18., 139.

22 ZL 1/19., 147.

23 ZL 1/20., 154.

24 Uott

vezett intézmény is annyit, mennyi erejétől, befolyásától s tekintélyétől kielik”.²⁵ Kritikájáért, szókimondásáért elnézést kér a cikk zárómondataiban. Lelkesedését és eltökéltségét nem korlátozhatja a gyakran tapasztalt hízelgés, ugyanakkor elhárítódik az olcsó tanácsosztogatástól is.

A Zenede a 19. század első felében a magyar zenei élet jelentős tényezőjévé vált. Ez a tekintély és tapasztalat lehetőséget adhatott volna az intézetnek a cikksorozatban felvetett célok és feladatok megoldására. Mosonyi zeneszerzőként minden tőle telhetőt megtett, de az általa kívánt változások sokkal hosszabb időt és összetettebb megoldásokat igényeltek, mint ahogy elgondolta.

25 Uott

ABSTRACT

KLÁRA GULYÁS-SOMOGYI

“... THE PEST-BUDA MUSIC SCHOOL MUST BE A LEADER...”

Mihály Mosonyi's Series of Articles to Raise the Standard of Hungarian Musical Culture

Mihály Mosonyi (1815–1870) considered it his task to shape the musical culture of his time using every means available. As a composer, teacher and in the first half of the 1860s as a journal editor and contributor, he took every opportunity to achieve his goal. Among those who figured in the early years of his musical life were the professors at the Musicians' Federation Music School, and although he did not teach there, he was well acquainted with its work and the position it occupied in musical life. Hence in a series of four articles published in *Zenészeti Lapok* [Musical Pages] he described his ideas which could be realized by the Music School giving a lead in their direction. He suggests that they produce and publish a text book on singing 'in folk-popular style', a piano tutor, an organ tutor and handbook, together with a textbook on music theory. These books written in Hungarian would be primarily for the teachers, and act as a methodological aid in addition to their existing teaching materials. Former students of the Music School could write 'pamphlets' on questions concerning Hungarian music, in this way assisting in the beneficial discussions. The Music School, even if not yet ready to undertake these tasks, nevertheless could do a lot on their behalf through its power and influence.

Klára Somogyi is a librarian and book historian. She studied at the Juhász Gyula Teacher Training College in Szeged and at the arts faculty of ELTE University in Budapest. After a short period as a teacher she became a librarian at the Liszt Academy in Budapest, where she still works. She was in the Central Library until she moved to the separate Library of Musical Research following its opening. There she dealt with the cataloguing of the 19th century material, the preservation of its holdings, and primarily with researchers' requests to do with the life and work of Liszt. Providing information on these topics and the acquisition of collections now go hand in hand with the history of 19th century Hungarian music publishing and music teaching. On July 1st 2016 she became Chief Librarian at the Central Library of the Liszt Academy.